

Bovška planina Bošca (1.370 m. n. m.)

Ohranjanje drežniške koze in tradicije planšarstva

V prispevku, ki je bil narejen na podlagi osebnega pogovora z rejcem drežniške koze v mlečnem tipu Blažem Kravanjo, predstavljamo poletno planinsko pašo drežniških koz v mlečnem tipu na planini Bošca (1.370 m.n.m.). Vključen je povzetek o koriščenju planinskih pašnikov na območju Zgornjega Posočja, kjer je bila v skladu z naravnimi pogoji zgodaj vzpostavljena tradicija planšarstva. Bovška kotlina je za Bohinjem naša najbolj gorska pokrajina in najbolj intenzivno povezana s planinsko rabo Julijskih Alp.

Planina Bošca je mešana bovška planina in se nahaja na prelazu Bošca, ki je z makadamsko cesto povezan z Breginjskim kotom na eni in kanjonom Učjo na drugi strani. Poleti na planini pasejo edino slovensko avtohtono pasmo koz – drežniško kozo in govedo (krave molznice). Ohranjajo tradicijo planšarstva, ko iz namolzenega kozjega in dodanega kravjega mleka izdelujejo edinstvene mlečne izdelke.

O koriščenju planinskih pašnikov Zgornjem Posočju

Zgornje Posočje je geografsko območje v severozahodnem delu Slovenije in sega od izvira reke Soča do Mosta na Soči oziroma Tolmina. Razdeljeno je na Bovško, Kobarško

in Tolminsko geografsko-kulturno območje. Na tem območju je največ »živih« planin v Sloveniji. Za posoške planine je značilno skupno gospodarjenje, ki temelji na skupni pravici do planinske paše. Posoške planine so bile v najdenih pisnih virih omenjene relativno zgodaj (12. in 13. stoletje). Iz leta 1338 je ohranjena listina oglejskega patriarha v latinščini, ki prepoveduje pašo pred sv. Petrom in Pavlom na planini Cassina (planina Kašina). Zapis sporoča, da so v srednjem

veku kuhali in sirili v posebni stavbi, ki so jo v srednjeveški latinščini imenovali »cassina«. Po najpomembnejši stavbi v planini so poimenovali celo planino. Kasneje so pod Kašino izkrcili novo planino, ki so jo poimenovali Kuhinja. Tudi to poimenovanje je staro in povezano s tem, da so včasih segrevanju mleka rekli kuhanje, sirarni pa kuhinja.

Razlikovanje planin in vasi glede na vrsto živali

V Zgornjem Posočju se planine razlikujejo glede na vrsto živali. Na tolminskih in kobarških planinah so zaradi ugodnejših pašnih pogojev pasli večinoma govedo, predvsem krave molznice (goveje planine). Paša ovc in koz je prevladovala na strmih in kamnitih gorskih pašnikih bovških planin (ovčje, kozje planine). Primer je kozja planina Trebiščina (Trebišna), ki se omenja že v 13. stoletju (leta 1968 je planina delovala zadnje leto). Melik (1950) piše: » na Tolminskem in Kobarškem ... tu prevladuje govedo, posebno mlečne krave, tu izdelujejo obilo sira ..., na Bovškem nikjer na planinah ne pasjo goveda ..., marveč samo ovce in koze ...v trentarskih

in sočanskih planinah pasu zelo mnogo koz, prav tako tudi na Bovškem, kjer jih je obilo v planinah na vsem gorskem obodu, tudi na jugu«. Podobno izpostavlja Novak (1970): » ... v visokem gozdnem svetu, kamor ovce ne morejo na pašo, so bile koze od nekdaj zelo številne. To velja posebej za Bovško ...«. Tudi na samem območju Bovca se je reja posameznih vrst domačih živali razlikovala od vasi do vasi. Vas Žaga je bila usmerjena »kozjerejsko« in njenim prebivalcem je bila reja koz življenjskega pomena. Na pobočju Rombona so bile pristave, kjer so se pasle koze (Kajzelj (2011) piše, da na osončenih legah pod Rombonom, nad vplivom jezera hladnega zraka, dozoriyo na nadmorski višini 650 m fige, še 50 metrov višje pa celo murve). Koze so redili tudi v Soči in Trenti,

kjer je bila še posebej velika revščina. Bile so dolge in mrzle zime, velike družine, zemlja pa slabo rodovitna. Ženske so hodile pomagat velikim kmetom in so se pozno vračale domov, da so otroci lačni zaspali, ker jim matere pogosto niso imele kaj dati za jesti. V Bovcu so poleg drobnice redili tudi govedo, ki je bilo razširjeno v Log Čezsoški, predvsem zaradi preskrbe z mlekom čez zimo. Log pod Mangartom je bil zaradi bližine rudnika svinca in cinka v Rablju v Italiji med najbogatejšimi vasmii. Redili so nekaj ovc, s kozjerejo pa se niso ukvarjali.

Reja drobnice na bovških planinah

Bovec ima predсловansko ime in soteska je bila obljudena že v prazgodovinski dobi. Zaradi prometa preko Predela je tu nastal celo trg, edini v vsej notranjosti Julijskih Alp. Nekatere najdbe iz bronaste dobe dokazujejo, da je bila bovška kotlina poseljena že v

GEA Farm Technologies
WestfaliaSurge

GEA Molža & Hlajenje

Mono Box

- Robotska molža v novi dimenziji
- Molzišča
- Mlekovodi
- Hladilne cisterne
- Računalniško krmljenje

GEA Hlevska oprema

- Krmne pregrade
- Ležalni boksi
- Gumi ležalne podloge
- Strgala za gnoj
- Betonske rešetke
- Ventilatorji

GEA Servis & Higiena

- Zanesljiv servis s strokovno usposobljeno ekipo
- Kvaliteta in izvedba po ISO standardih
- Čistilni program
- Sredstva za nego vimen
- Potrošni material

Najsodobnejši sistemi za farmsko tehnologijo – za vas.

Montaža |

Svetovanje |

Projektiranje |

Feniks d.o.o., Francetova 6, 2380 Slovenj Gradec
Tel.: 02/88 41 619, info@feniks-sg.si, www.feniks-gea.si

Vabimo vas, da nas obiščete na sejmu v KOMENDI od 23. do 25. marca na zunanjem razstavnem prostoru.

času pred našim štetjem. V halštatskih izkopaninah so našli kosti različnih živali, predvsem drobnice. V Enciklopediji Slovenije je zapisano: »Bovško je edina pokrajina na Slovenskem, kjer so prebivalci pridelovali krmo v glavnem za rejo ovc in koz ter jih pasli po strmih in najvišjih planinah ...«. O navezanosti prebivalcev na živinorejo na tem območju kažejo statistični podatki iz leta 1900, ko je bilo v nekdanjem sodnem okraju Bovec od celotne površine le 1,57 % njiv z vrtovi ter sadovnjaki. Melik (1950) piše: »Koze v planinah v Julijskih Alpah razen v bovških planinah prav redko srečujemo, po večini pa sploh ne. Toda v trentarskih in sočanskih planinah jih paso zelo mnogo, prav tako tudi na Bovškem, kjer jih je obilo v planinah na vsem gorskem obodu, tudi na jugu«. Na poseben pomen kozjereje v Zgornjem Posočju nakazuje (nekdanja) raba izraza »kozar« za pastirja, na ožjem Bovškem »kozitor«, ter »kozarjenje« za planšarstvo.

Drežniška koza v mlečnem tipu

Drežniška koza predstavlja ostanek populacije v preteklosti številne domače koze z območja Posočja. Glede na namen reje sta se oblikovala dva tipa drežniške koze, in sicer v okolici Drežnice mesni tip (reja za meso) in na območju Bovca mlečni tip (za prirajo mleka). Drežniška koza ima po podatkih Javne službe nalog genske banke v živinoreji, ki se izvaja na Oddelku za zootehniko Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani, kritično stopnjo ogroženosti in je med slovenskimi avtohtonimi pasmami domačih

živali najmanj številna. V selekcijski program kontrole porekla in proizvodnje, kjer se spremlja plodnost in mlečnost živali, je vključenih 29 tropov, od tega 18 v mesnem in 11 v mlečnem tipu. Šest rejcev mlečnega tipa drežniške koze je na Bovškem, torej izvornem območju pasme, in redijo glavni populacije mlečnega tipa drežniške koze. Povprečna celokupna mlečnost drežniških koz, vključenih v kontrolo porekla in proizvodnje, je okoli 360 kg, v najboljši reji pa dosega drežniška koza povprečno celokupno mlečnost tudi nad 500 kg mleka. To je več od slovenskega povprečja kontroliranih tropov slovenske sanske (470 kg) in slovenske srnaste koze (483 kg) v letu 2017. Mleko drežniških koz se od slovenske sanske in slovenske srnaste koze razlikuje po večji vsebnosti maščob in beljakovin v mleku.

žniških koz se od slovenske sanske in slovenske srnaste koze razlikuje po večji vsebnosti maščob in beljakovin v mleku.

Poletna planinska paša drežniških koz v mlečnem tipu na planini Bošča

Z ohranjanjem planšarstva na planini Bošča na Kobariškem Stolu se ohranja mlečni tip drežniške koze. Rejci v skladu s tradicijo svojih prednikov izdelujejo odlične mlečne izdelke iz surovega polnomastnega kozjega ali mešanega kozjega in kravjega mleka. Stranska izdelka sta albuminska skuta, ki vsebuje velik delež visoko vrednih mlečnih beljakovin, kot sta albumin in globulin, ter sirotka, ki velja za enega najbolj zdravih mlečnih napitkov. V preteklosti je bila planina Bošča predvsem goveja (kravja) planina, danes pa je mešana. Največje trope drežniške koze pasejo trije rejci: kmetija Kravanja, kmetija Cuder in kmetija Berginc. Paša koz je prosta, vendar pod stalnim nadzorom, govedo je ograjeno. V dolini živali skoraj ne molzejo in jaritve naravnavaajo vzporedno z vegetacijo (večinoma marca in aprila). Včasih, ko je bila na razpolago krma slabše kakovosti in ni bilo dokrmeljevanja, so jaritve potekale okoli maja. Veljal je rek: »Ko raste trava, raste tudi vime.« Starost kozličev ob odstavitvi je bila okoli enega meseca do enega meseca in pol, danes jih odstavljajo, ko dosežejo starost okoli dveh mesecev. Pripusti so potekali v dneh, ki so okoli godu Sv. Nikolaja (Miklavž, 6. december), zato je bilo obdobje vegetacije kratko. Zaradi pomanjkanja krme v dolini je bila potreba po planinski paši veliko večja, kot je danes. Koze so bile celotno zimsko obdobje zunaj na strmih pobočjih. Zunaj so ostale tudi po več dni skupaj, če le ni bilo snega.

25 let

Konstrukcije Schwarzmann d.o.o., Pristava 12a, 1355 Polhov Gradec, Slovenija
tel.: 01 364 73 10, info@schwarzmann.si, www.schwarzmann.si

Klasični in šotorski hlevi

Kmetijski šotori

Objekti za pašništvo

Rastlinjaki

Plemenjaki so bili zaprti v hlevu in rejci so pravili, da je seme »švoh«, če je bil kozel ves čas pri kozah. Pripuščali so enkrat na leto. Uporabljali so mlade, enoletne kozle, starejše so kastrirali. Včasih so hodili v planino večinoma otroci in starejši ljudje. Živeli so zelo skromno. Najpogostejša jed na planini je bila polenta, ki so jo pogosto mešali s sirotko. Vsi so jedli iz ene sklede in edini pribor je bila žlica. Tudi glede obutve in prenočišča je bilo skromno preskrbljeno. Škornjev in gojzarjev niso imeli, spali so večinoma na slami. Kozе so gnali v planino peš, danes živali večinoma pripeljejo. Ob koncu pašne sezone prižene ta kozе v dolino rejca Blaž Kravanja in Tine Cuder. Rejci, ki so člani pašne skupnosti Bošca, skrbijo za planino, pašni interesenti pa živali pripeljejo na planino in naredijo obvezne ure. Na planini je še dovolj kapacitet, torej dovolj za povečanje staleža živali na poletni planinski paši.

Gospodarjenje v planini Bošca ostaja enako tudi danes

Na planini je veljal poseben sistem gospodarjenja in je še danes podoben. Vsako leto so določili »spravnika« (mlekarja, sirarja). Omenjeni status je imel večji pomen in pastirji so osebi s tem statusom izkazovali posebno spoštovanje. Spravnik je določal tudi lokacijo paše živali.

Glede na količino namolzenega mleka posameznih živali se je določalo število pastirjev in njihovih delovnih dni. Prvi dan so prišli v planino lastniki – rejci vseh živali, naslednji dan pa so imeli t. i. *mero*. Vsak rejec je pomolzel svoje živali in izmerili so celotno količino namolzenega mleka pri posameznem rejcu. Dogajalo se je, da so rejci pred odhodom v planino dali živalim več krme kot običajno in *mera* je pokazala na večjo količino namolzenega mleka. Zato so prešli na izvajanje *mere* na 14. dan paše živali v planini. Po končani molži živali so mleko stehali in na podlagi tega delili. Na koncu so delili, koliko je prišlo na kilogram *mere*. Enako je tudi danes, ko živali pomolzejo, mleko stehajo in na podlagi izmerjene količine mleka odmerijo čas posameznega rejca

v planini. Narejeno je torej po litru mleka in ne po številu živali, medtem ko včasih, če je bilo manj mleka in več živali, je bilo potrebno delati »kazensko« glede na število živali. Današnji način dela vzpodbuja rejo dobrih mlekaric, saj boljša ko je mlečnost živali, manj dni je potrebno biti v planini. Molža poteka strojno, kar tudi pomaga zmanjšati potrebno delovno silo.

Zaključek

Bovška kotlina je z vseh strani obdana z visokimi gorami in v skladu z naravnimi pogoji je bila kozjereja na tem območju pomembna živinorejska panoga. S pašo na visokogorskih planinskih pašnikih ohranjamo biotsko raznovrstnost, krajino, slovensko naravno in kulturno dediščino, znanje o tehnologiji prednikov, ki je aktualno in uporabno še danes, morda celo še bolj kot prej ... S pašo živali v planinah ohranjamo planine žive, izdelava edinstvenih mlečnih izdelkov pa pomeni dodano vrednost in pomoč pri ohranjanju poseljenosti tega dela alpskega

prostora. S svojo zgodbo in ozadjem ima pomembno vlogo drežniška koza, ki z različnim mlekom lahko pomeni dodatno tržno priložnost. S primernimi ukrepi vzpodbujanja reje te edine slovenske avtohtone pasme koz se večajo možnosti za njeno ohranitev prihodnjim generacijam.

»Etnološka in arheološka odkritja v Evropi in pri nas so v zadnjih desetletjih prinesla dokaze, da je bil visokogorski svet pomemben del človekove ekumene že v prazgodovini in antiki. Zato se moramo zavedati, da je v vsakdanji planšarski kulturi polpreteklega obdobja na Bovškem veliko več spoštovanja vrednih kulturnih vzorcev, kot smo doslej domnevali. Te vzorce so ustvarjala različna ljudstva in si jih predajala, ko so sama izginjala s prizorišča zgodovine ... v izročilu bovških pastirjev je skrita marsikatera modrost, ki lahko pomaga pri odgovorih na vprašanja današnjega časa« (dr. Naško Križnar, 2009).

dr. Metka Žan, Oddelek za zootehniko,
Biotehniška fakulteta, Univerza v Ljubljani

AgroCenter, d.o.o.
Spodnja Senica 5, 1215 Medvode
tel.: 05 99 42 482

www.agrocenter.si

AgroCenter

kmetijska oprema • pašna oprema • veterinarska oprema • konjeniška oprema
oprema za male živali • zaščitna oblačila in oprema • mesarska oprema

BIOSAXON
sol in lizalni kamni za živali

NOVO! Poleg 5kg sedaj tudi 3kg lizalni kamni!
• solni lizalni kamen, 3kg
• mineralni lizalni kamen, 3kg

Povprašajte pri vaši najbližji kmetijski zadrugi ali pa nas pokličite!

Salinen Prosol d.o.o., Tel.: 01 542 56 92 www.salinen-prosol.si